

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ГЛУЗМАН Олександр Володимирович

УДК 378.4 + 37.01:51

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

13.00.04 - професійна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 1997

№. 38.486

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий консультант:

доктор психологічних наук, професор **Семиченко Валентина Анатоліївна**, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, головний науковий співробітник лабораторії педагогічної освіти;

Офіційні опоненти

- доктор педагогічних наук, професор **Алексюк Анатолій Миколайович**, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, професор кафедри педагогіки;
- доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України **Мороз Олексій Григорович**, Національний державний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, професор кафедри загальної педагогіки;
- доктор педагогічних наук, професор **Нечегаренко Лідія Сергіївна**, Харківський державний університет, завідувача кафедрою педагогіки.

Провідна установа:

Запорізький державний університет, кафедра управління і соціальної педагогіки, Міністерство освіти України, м. Запоріжжя.

Захист відбудеться " 29 " жовтня 1997 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01 61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, V поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, II поверх.

Автореферат розісланий " 22 " вересня 1997 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Цибульська Г.М.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00738016 (P)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. В останні роки перед вищою школою України стоїть завдання переходу до формування фахівців-професіоналів, які поєднували б глибокі фундаментальні теоретичні знання і ретельну практичну підготовку. Основні вимоги до педагогічних кадрів та рівня їх підготовки знайшли відображення в Законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). Особливого значення набуває проблема якості підготовки випускників класичних університетів у зв'язку з їхньою майбутньою багатофункціональною діяльністю. Університети - провідні науково-освітні заклади у системі вищої освіти, головними функціями яких є: розвиток і розповсюдження наукових знань, проведення фундаментальних та прикладних досліджень, універсальна підготовка фахівців, що дасть їм змогу успішно брати участь у виробництві, науці, освіті, духовному житті суспільства.

Одним із важливих напрямів діяльності класичних університетів є якісна професійно-педагогічна підготовка студентів до роботи в середніх, середніх спеціальних і вищих закладах освіти. Усвідомлення цього сприятиме підвищенню відповідальності університетів за реалізацію нового, більш широкого підходу до навчання і розвитку студентів і потребуватиме особливої уваги до рівня сформованості у них різноманітних професійних і особистісних якостей ще в навчальному закладі.

Актуальність проблеми професійної підготовки студентів педагогічних спеціалізацій класичних університетів у системі неперервної освіти визначається насамперед соціальним замовленням: до чого ми повинні готувати їх у сучасних соціально-економічних умовах і що маємо змінити у системі університетської педагогічної освіти? Відповідь на ці питання може дати система концепція університетської педагогічної освіти, яка ґрунтується на вітчизняних традиціях, сучасному зарубіжному досвіді та перспективному прогнозуванні розвитку відповідної галузі вищої освіти.

На сьогодні в теорії та практиці вищої школи накопичено значний досвід, який може стати основою побудови системи університетської педагогічної освіти в Україні (УПО). В останні десятиліття у вітчизняній і зарубіжній педагогіці приділяється значна увага проблемам вищої, зокрема університетської, педагогічної освіти (А.М. Алексюк, Є.П. Білозерцев, Л.Г. Коваль, Л.С. Нечепоренко, Л.І. Рувинський, В.В. Сагарда, В.О. Сластьонін, М.І. Шкіль). Успішно досліджуються питання історії та філософії вищої педагогічної освіти (С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.С. Ладичев, В.І. Луговий, В.К. Майборода, Н.Г. Нікітін, Ф.Р. Паначин, З.І. Равкін, Ш.Х. Чанбарисов, В.Д. Шадриков, І.П. Яковлев). Історія і теорія університетської педагогічної

освіти за кордоном (Б.Л. Вульфсон, С.А. Головка, З.О. Малькова, І.Б. Марциновський, М.Д. Нікандров, Л.П. Пуховська, Т.Ф. Яркіна).

Проблемі формування професійної готовності вчителя - випускника університету до педагогічної діяльності присвячено праці В.А. Кан-Калика, З.К. Каргієвої, С.І. Кісельгофа, Н.В. Кузьміної, С.Б. Мельцер, Н.І. Мешкова, В.А. Семиченко, Е.С. Спіцина, Н.Ф. Талізної, Г.А. Томілової. Деякі дослідження стосуються розробки окремих питань підготовки в університеті вчителів різних спеціальностей: географії (С.Н. Абдувахідов), біології (Е.Г. Кучина), фізики (Л.А. Манчева, Н.Г. Печенюк, Т.І. Степанова), хімії (Н.М. Буринська), математики (З.О. Шварцман), історії (А.В. Явношан), іноземної мови (Л.А. Ігнатенко). Особлива увага приділяється пошукам шляхів удосконалення навчального процесу у вищій педагогічній школі (А.Н. Верхола, О.І. Єрьомкін, В.І. Загвязінський, В.Є. Зябкін, В.А. Козаков, В.К. Кучінкас, О.Г. Мороз), організаційних форм, методів і технологій навчання студентів університетів (Т.Ф. Акбашев, А.О. Вербицький, І.С. Дмитрик, В.К. Д'яченко, А.С. Нісімчук, І.О. Рейнгард.), особистісно орієнтованої підготовки студентів до професійної діяльності (О.Г. Асмолов, І.Е. Бекешина, А.О. Реан, В.В. Серіков, В.О. Якунін, Т.С. Яценко). Намітилися суттєві зрушення в обґрунтуванні різноманітних *моделей* фахівців університетського типу (А.М. Максимов, В.М. Сагафівський, Є.Е. Смирнова, Н.Ф. Талізніна, П.А. Шавір).

Разом з цим зазначені дослідження не вичерпують усіх питань професійно-педагогічної підготовки студентів класичних університетів, а головне - не визначають шляхи перспективного розвитку вітчизняної університетської педагогічної освіти. Для сучасної педагогічної практики характерним є те, що процес підготовки вчителя в умовах університету не сприяє формуванню у студента педагогічної культури й мислення, системного бачення педагогічної дійсності. Педагогічна діяльність його свідомості розпадається на низку слабо пов'язаних одна з однією функціональних діяльностей.

У результаті теоретичного аналізу і на основі практичного досвіду підготовки студентів класичних університетів до майбутньої педагогічної діяльності було визначено ряд *суперечностей* між: фундаментальною, універсальною теоретичною освіченістю випускників і недостатнім рівнем їх методичної та практичної підготовки; зростаючими вимогами до створення цілісної системи підготовки педагогів в умовах класичних університетів і недостатньою розробкою методологічних, педагогічних і методичних аспектів проблеми; масово-репродуктивною підготовкою педагогів в університеті та індивідуально-творчим характером їхньої майбутньої діяльності; зростанням престижу університетської освіти взагалі і невизначеністю перспектив розвитку університетської педагогічної освіти в Україні. У загальній *проблемі* визначення тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти виділено її важливий аспект - теоретичні і

методичні основи формування готовності студентів університету до професійно-педагогічної діяльності на засадах особистісно орієнтованого навчання.

Викладене вище зумовило вибір *теми* дослідження - "Тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні". Її розробка пов'язана з реалізацією основних напрямів національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття"). Тема дослідження є складовою науково-дослідної теми лабораторії педагогічної освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України "Концептуальні засади психолого-педагогічної підготовки вчителів в сучасних умовах (питання теорії і технологій)" (РК0197И006397). Відповідно до наукової теми кафедри педагогіки Сімферопольського державного університету "Професійно-педагогічна підготовка студентів університету" теоретичну концепцію впроваджено в організаційно-методичну систему підготовки майбутніх вчителів до професійної діяльності.

Об'єктом дослідження є педагогічна освіта в класичних університетах України, а *предметом* - тенденції становлення й розвитку вітчизняної університетської педагогічної освіти та умови підвищення її ефективності.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні і розробці концепції підготовки педагогічних кадрів в університетах на основі визначення сутності, історичної еволюції, факторів генезу, особливостей сучасного стану і майбутнього розвитку університетської педагогічної освіти з України.

На основі провідних ідей з суспільствознавства і людинознавства була розроблена *концепція*, що ґрунтується на положеннях про університетську педагогічну освіту як систему, яка має власний зміст, структуру і функції. Ця ідея випливає із своєрідної сутності університетської педагогічної освіти, яку характеризують фундаментальність, гуманітарний профіль навчання, науково-педагогічна спрямованість і, як результат, універсальна освіченість студентів. Підготовка висококваліфікованих фахівців можлива за умови реалізації основних принципів університетської педагогічної освіти: демократизації і автономізації, гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, інтеграції, універсалізації, педагогізації, неперервності освіти, індивідуалізації і диференціації навчання, інноваційності, національного та регіонального підходів. Такі принципи відбивають сучасні тенденції розвитку системи вітчизняної і зарубіжної університетської педагогічної освіти, визначають шляхи її інтеграції в світовий освітній простір. Теоретична модель змісту, структури і функцій підготовки педагогів в університеті за певних умов має бути одночасно основою як навчальної роботи студентів, так і їх готовності до професійно-педагогічної діяльності. При цьому створюється можливість підготовки в класичних університетах педагогів широкого та інтегративного профілів. Реалізація провідної ідеї дослідження потребує перебудови існуючих підходів у системі професійної підготовки майбутніх педагогів з позицій особистісно орієнтованої освіти, індивідуально-творчого

характеру навчання студентів, спрямованого на розвиток їхньої професійної культури, майстерності, компетентності, особистісних якостей.

Головна ідея і основні положення концепції зосереджені у *загальній гіпотезі* дослідження, яка ґрунтується на припущенні, що функціонування системи університетської педагогічної освіти буде ефективним за умов реалізації науково обґрунтованої і розробленої концепції професійно-педагогічної підготовки студентів, котра враховує історичний досвід вітчизняних і зарубіжних університетів, їхні традиції, особливості сучасного стану і тенденції розвитку освіти.

Загальна гіпотеза конкретизована у ряді *часткових*:

1) дослідження закономірностей і тенденцій розвитку вітчизняної університетської педагогічної освіти можливе, якщо розглядати її як систему підготовки педагогічних кадрів із специфічним змістом, структурою і функціями;

2) професійно-педагогічне навчання студентів університетів буде доцільним за умов створення системи їх підготовки як викладачів різноманітних спеціальностей, спеціалізацій і профілів,

3) високого рівня готовності випускників університету до педагогічної діяльності можна досягти, якщо створити організаційно-методичну систему, спрямовану на особистісно орієнтоване засвоєння змісту навчання, результатом якого буде сформованість у студентів елементів педагогічної культури, майстерності, компетентності і необхідних особистісних якостей;

4) рівень готовності випускників університету до професійно-педагогічної діяльності буде значно вищим, якщо є: попит на належним чином підготовлені педагогічні кадри, забезпечено перспективне прогнозування наявності робочих місць для молодих вчителів в умовах конкретного регіону, створено систему цілеспрямованої підготовки фахівців в галузі освіти, розроблено відповідні технології навчання.

Для досягнення мети дослідження і перевірки гіпотези необхідно було розкрити інституційні характеристики, які визначають риси вітчизняної і зарубіжної вищої освіти, зосереджуючи при цьому увагу на зіставленні різних її періодів, розгляді процесів формування регіональних відмінностей, змін, що відбуваються в діяльності університетів на межі ХХІ століття. Важливим є дослідження різноманітних форм, у яких себе виявила університетська педагогічна освіта, і рішень, які у зв'язку з цим приймалися. Тому дослідження проблеми потребувало розв'язання таких *завдань*:

1. На основі системно-історичного і концептуально-порівняльного підходів проаналізувати стан підготовки педагогічних кадрів в університетах України і розвинутих країн світу.

2. Дати визначення та розкрити зміст поняття "університетська педагогічна освіта".

3. Розробити концепцію та створити теоретичну модель університетської педагогічної освіти як системи, що має специфічний зміст, структуру і функції.

4. Розробити методичні основи визначення тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти в Україні.

5. На засадах теоретичного пошуку та експертної оцінки визначити і класифікувати провідні тенденції розвитку вітчизняної університетської педагогічної освіти.

6. Науково обґрунтувати і експериментально перевірити організаційно-методичну систему професійно-педагогічної підготовки студентів класичного університету.

7. Узагальнити результати теоретичної та експериментальної роботи, дослідити можливості їх впровадження у практику підготовки педагогів у класичних університетах України.

Загальна методологія дослідження базується на філософських положеннях про взаємозумовленість явищ об'єктивної дійсності; принципах системного підходу і елементах системного аналізу; ідеях системної побудови і єдності свідомості й діяльності; розумінні діяльності як складної системи, що включає низку взаємопов'язаних компонентів. Системний підхід, як методологічна основа дослідження, дав змогу розглянути явище, що вивчається, за його змістом, структурою, функціями, розкрити системно-історичні зв'язки, особливості трансформування вітчизняної педагогічної освіти від її зародження до наших днів. Розробляючи конкретну методологію дослідження, ми спиралися на основні положення концепцій вітчизняної і зарубіжної освіти, теорій розвиваючого і проблемного навчання, особистісно орієнтованого і індивідуально-творчого підходів до підготовки студентів у вищій школі, враховуючи також сучасні погляди на соціальну роль педагога з точки зору гуманізації і демократизації усіх сторін суспільного життя. Методологія дослідницької роботи ґрунтувалась на принципах єдності теорії і практики, дотримання об'єктивності щодо емпіричного й експериментального вивчення предметів і явищ.

Теоретичну основу дисертації становлять положення і висновки теорій та концепцій щодо:

- діяльності та її суб'єкта (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, О.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Ю.А. Самарін, Н. Ф. Талізіна та ін.);

- особистості та її розвитку в процесі діяльності (О.Г. Асмолов, Г.О. Балл, Л.І. Божович, Г.С. Костюк, В.О. Моляко, А.В. Петровський та ін.);

- особистісного і професійного розвитку студентів класичного університету (А.М. Алексюк, В.І. Загвязинський, В.А. Кан-Калік, Л.Г. Коваль, Л.С. Нечепоренко, В.В. Сагарда, В.А. Семиченко).

На основі зазначених ідей, сучасних міждисциплінарних досліджень була розроблена концепція професійно-педагогічної підготовки студентів

класичного університету, яка визначила подальші напрями наукового пошуку і програму дослідження обраної проблеми.

Дослідження здійснювалось протягом 1984 - 1997 років і охоплювало кілька *етапів науково-педагогічного пошуку*.

На *аналітико-констатуючому етапі* (1984-1989 рр.) проводились вивчення й аналіз стану розробленості проблеми дослідження, історії розвитку вітчизняної і зарубіжної університетської педагогічної освіти. Проаналізовано навчально-методичну документацію, досліджено питання організації та ефективності навчально-виховного процесу на педагогічних відділеннях університету. Узагальнено досягнення з підготовки фахівців-педагогів в умовах університетів України, сформульовано базові теоретичні поняття.

На *аналітико-пошуковому етапі* (1990-1991 рр.) сформульовано гіпотезу, мету і завдання дослідження, визначено методологічні засади багаторівневої системи професійно-педагогічної підготовки вчителів. Створено та апробовано дослідно-експериментальні методики, розроблено програму дослідження; проведено масове анкетування, інтерв'ювання викладачів і студентів університету. Проведено збір емпіричного матеріалу щодо визначення особливостей розвитку університетської педагогічної освіти. Обґрунтовано і розроблено теоретичну модель університетської педагогічної освіти.

На *формулюючому етапі* (1991-1995 рр.) здійснювалась дослідно-експериментальна перевірка гіпотези, концептуальних положень, апробування організаційно-методичної системи навчання студентів, аналіз проміжних результатів контрольних зрізів, корекція експериментальних методик, а також розроблено програму проведення експертної оцінки і методики визначення основних тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти.

На *завершально-узагальнюючому етапі* (1995-1996 рр.) виконувалась інтегративна обробка даних, співставлення результатів дослідження з гіпотезою, їх аналіз; оформлення і опис ходу та результатів дослідження. Методом експертних оцінок здійснювалось порівняння характеристик професійно-педагогічної готовності випусників кількох університетів, проведено експертизу тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти.

На *впроваджувальному етапі* (1996-1997 рр.) отримані результати безпосередньо реалізовувались у педагогічному процесі ряду університетів, педагогічних інститутів і коледжів. Узагальнені дані теоретичного пошуку і дослідно-експериментальної роботи оформлено в докторську дисертацію. Підготовлено і впроваджено методичні рекомендації і розробки, визначено перспективи подальших досліджень цієї проблеми.

Відповідно до визначених завдань був використаний наступний комплекс *методів* дослідження: *теоретичного пошуку* - аналіз, порівняння, класифікація та систематизація теоретичних і експериментальних даних; методи

міждисциплінарного синтезу, концептуально-порівняльного аналізу (в тому числі логіко-індуктивний, гіпотетико-дедуктивний); системно-структурний і системно-функціональний методи; *емпіричного характеру* - діагностичні (анкетування, опитування, інтерв'ю, бесіда); *обсерваційні* (спостереження, самоспостереження, біографічний метод); *прогностичні* - експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик, моделювання; *експериментальні* - констатуючий, формуючий, контрольний експерименти; *праксиметричні* - аналіз передового і масового педагогічного досвіду, аналіз результатів діяльності; *статистичної обробки результатів* - кількісний і якісний.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на математичному і природознавчому факультетах Сімферопольського університету, а також у Донецькому, Дніпропетровському, Запорізькому, Ужгородському, Чернівецькому державних університетах. В експерименті взяли участь 1270 студентів, 690 випускників університету - вчителів загальноосвітніх шкіл, викладачів училищ, коледжів, інститутів, 80 викладачів університетів України. Дослідження базується на вивченні та використанні досвіду підготовки вчителів у Башкирському, Білоруському, Волинському, Казанському, Київському, Львівському, Одеському, Прикарпатському, Удмуртському, Харківському університетах. Методи дослідження протягом констатуючого, пошукового і формуючого експериментів були спрямовані на об'єктивне вивчення стану підготовки майбутніх учителів і вже працюючих випускників, а також пошук засобів, що поглиблюють професійно-педагогічну спрямованість і оптимізацію процесу навчання в університетах.

Наукова повизна одержаних результатів дослідження полягає в розробці методологічних засад дослідження проблеми університетської педагогічної освіти. Вперше вона розглядається у ретроспективі, з вивченням її сучасного стану і визначенні перспектив розвитку, комплексно досліджується досвід підготовки педагогічних кадрів в університетах України і розвинутих країнах. Теоретично обґрунтована концепція професійно-педагогічної підготовки викладачів різних спеціальностей, спеціалізації і профілів, яка ґрунтується на єдності мети, завдань і принципів сучасної системи університетської педагогічної освіти. Побудована теоретична модель університетської педагогічної освіти як системи, що забезпечує єдність загальнонаукової, спеціальної, психолого-педагогічної, науково-дослідної, культурологічної і практичної підготовки фахівців. Вперше впроваджено метод експертної оцінки до дослідження якісно нового об'єкта - виявлення тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти. Визначено і класифіковано основні організаційні і змістово-процесуальні тенденції системи підготовки викладачів в університетах як підсистеми вищої педагогічної освіти. Обґрунтовано моделі інноваційних технологій навчання студентів педагогічних спеціалізацій.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: виявленні особливостей сучасного стану і тенденцій розвитку вітчизняної і зарубіжної університетської педагогічної освіти, визначенні та розкритті змісту поняття “університетська педагогічна освіта”; теоретичному обґрунтуванні мети, сутності, принципів, форм і технологій професійно-педагогічної підготовки студентів університету; розробці основ особистісно орієнтованої підготовки студентів в умовах університету; теоретичному моделюванні змісту, структури і функцій системи УПО і обґрунтуванні технологічного підходу до організації процесу формування у майбутніх педагогів основ психолого-педагогічних знань і засобів діяльності, елементів професійної культури, майстерності, компетентності, особистісних професійних якостей; виявленні взаємопов'язаних рівнів та критеріїв готовності випускників університету до професійно-педагогічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці і впровадженні конкретних наукових методів і прийомів вивчення університетської педагогічної освіти, з'ясування її сучасного стану і тенденцій розвитку; особливостей підготовки викладачів в університетах і конкретних шляхів оптимізації цього процесу; нових педагогічних технологій навчання студентів, що стимулюють їхню самостійність, інтелектуальну активність, сприяють формуванню творчого стилю мислення, педагогічної культури і професійної майстерності; визначенні умов підвищення готовності студентів до педагогічної діяльності і прискорення їх професійної адаптації; впровадженні комплексу нових спецкурсів і спецсемінарів для студентів різних спеціалізацій і профілів, зокрема, програм спецкурсів “Університетська педагогічна освіта”, “Методологія педагогічного дослідження”, в підготовці методичних рекомендацій і розробок для студентів та викладачів університетів; а також програм для статистичної обробки експертної оцінки “ЕКСПЕРТ” і результатів експериментальної роботи “ЗРІЗ”.

Наукові положення, навчальні матеріали, методичні рекомендації *впроваджені* в навчальний процес Дніпропетровського, Донецького, Запорізького, Сімферопольського, Ужгородського, Чернівецького університетів, Миколаївського педагогічного інституту, Вищого соціально-педагогічного коледжу “Артек”, Ялтинського педагогічного коледжу. Концептуальні підходи, теоретичні положення і практичні знахідки використовувались у лекціях з циклу педагогічних дисциплін і спецкурсів для студентів математичного і природничого факультетів, аспірантів і пошукувачів вузів Сімферополя, слухачів Кримського республіканського інституту підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів освіти, у процесі керівництва дисертаційними, дипломними і курсовими роботами, що виконувались на кафедрі педагогіки Сімферопольського державного університету.

Особистий внесок автора в одержання наукових результатів полягає у: розробці концепції та теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень досліджуваної проблеми; системному підході до виявлення особливостей підготовки студентів класичних університетів до професійно-педагогічної діяльності; розробці моделі професійно-педагогічної підготовки студентів; впровадженні програми і методик виявлення тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти, педагогічних технологій їх навчання в умовах університету, програм спецкурсів “Університетська педагогічна освіта: історія та сучасність” і “Методологія психолого-педагогічного дослідження” у педагогічний процес.

Вірогідність та аргументованість одержаних результатів забезпечуються: методологічною і теоретичною обґрунтованістю його вихідних позицій, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження; репрезентативністю і статистичною значущістю, поєднанням якісного аналізу з математичними методами обробки отриманих результатів; багаторічним терміном апробації основних концептуальних положень дослідження; зіставленням діагностико-прогностичного матеріалу з об'єктивними показниками, а також позитивними результатами впровадження експериментальної програми дослідження.

Апробація результатів дослідження. Результати виконаної роботи обговорювались на міжнародних, регіональних, республіканських науково-практичних конференціях і семінарах (Казань, 1984; Москва, Череповець, 1985; Свердловськ, Уфа, Херсон, 1989; Москва, Ленінград, Майкоп, 1990; Уфа, 1991; Іжевськ, 1992; Луцьк, Мінськ, Москва, Миколаїв, 1995; Київ, Мінськ, Миколаїв, Сімферополь, Ужгород, 1996; Мінськ, Запоріжжя, 1997), конференціях професорсько-викладацького складу Сімферопольського університету (1990-1997 рр.), на засіданнях кафедри педагогіки Сімферопольського університету, лабораторії педагогічної освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України. За матеріалами дослідження проведено загальноукраїнську науково-практичну конференцію “Університетська педагогічна освіта: досвід, проблеми і перспективи розвитку” (Сімферополь, 11-13 вересня 1996 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в 60 наукових і науково-методичних роботах, з них 2 монографії, 1 навчальний посібник, 31 стаття у наукових журналах і збірниках наукових праць, 3 навчальні програми, 9 методичних рекомендацій, 14 тез конференцій. Загальний обсяг опублікованих робіт за темою дисертації становить 59,4 друкованих аркушів.

На захист виносяться:

1. Методологічні, теоретичні та методичні основи дослідження тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти.

2. Сукупність організаційних і змістово-процесуальних тенденцій, що визначають концептуальну сутність та перспективи розвитку університетської педагогічної освіти в Україні.

3. Концепція університетської педагогічної освіти в Україні як системи підготовки педагогічних кадрів, що має специфічні зміст, структуру і функції.

4. Організаційно-методична система професійно-педагогічної підготовки студентів класичного університету, в основу якої покладено особистісно орієнтоване навчання.

5. Педагогічні технології, орієнтовані на формування високого рівня готовності майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, загальних висновків (обсяг основного тексту - 397 сторінок), списку використаної літератури (404 джерела, з них іноземними мовами - 31). У роботі вміщено 2 схеми, 37 таблиць, 3 графіки, 13 додатків (обсяг 45 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовуються актуальність теми і ступінь дослідженості обраної проблеми, формулюються проблема, концепція гіпотеза, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, методологія, методи дослідження, розкрито його теоретичну значущість і практичну цінність, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, відображено апробацію і впровадження результатів дослідження, викладено особистий внесок здобувача.

У *першому розділі* "Історичні передумови становлення університетської педагогічної освіти у світовому і національному контексті" обґрунтовано й конкретизовано історико-методологічні засади, що дало змогу суттєво осмислити і визначити феномен та історичну генезу університетської педагогічної освіти.

Системно-історичний підхід до дослідження університетської педагогічної освіти передбачає два головних напрями пошуку. *Перший*, традиційний, включає історичний опис виникнення і становлення окремих університетів у часовій послідовності, їх трансформування залежно від соціальних та економічних умов, аналіз специфіки функціонування в порівнянні з іншими спеціальними освітніми закладами. Проте орієнтація на системне вивчення соціокультурного явища, яким є університетська педагогічна освіта, зумовила вибір *іншого шляху* пошуку. Він передбачає не тільки осмислення історичного досвіду, але й створення концептуальних моделей університету з метою розв'язання існуючих проблем і досягнення нового рівня університетської педагогічної освіти. Такого роду пошук пов'язаний з філософією і методологією університетської освіти та спрямовується на визначення мети, ціннісних

орієнтацій, функцій університету, одержання висновків, результатів, рекомендацій, що сприяли б цілеспрямованим змінам у стратегії освіти.

Для дослідження тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти велике значення має *системно-порівняльний аналіз* професійно-педагогічної підготовки вчителів в Україні і зарубіжних країнах. У 80-90-х рр. ХХ століття педагогічна освіта в розвинутих країнах світу була суттєво перебудована. В новій системі підготовки вчителів знайшли відображення характерні особливості розвитку та досягнень зарубіжної вищої педагогічної школи; національні риси, зумовлені культурними традиціями, рівнем економіки, науки і техніки. Реформи, що здійснюються в системі вищої освіти розвинутих країн, визначили нові *тенденції*. Насамперед вони стосуються зближення університетської фундаментальної освіти із спеціальним професійним навчанням. Центрами підготовки педагогічних кадрів у розвинутих країнах стали *університети*.

Для розвитку університетської педагогічної освіти характерні процеси *диверсифікації та інтеграції*. Процеси диверсифікації в структурі вищої школи сприяли створенню консорціумів або асоціацій, до яких входять нові типи вищих навчальних закладів (університети комплексної підготовки, університети спеціалізованого типу), а також організації нових структурних підрозділів (багатопрофільні факультети, департаменти, "центри відкриття", навчально-наукові об'єднання, комплексні відділення).

Тенденція до інтеграції простежується в переході від концепції "вищої освіти" до концепції "*післясередньої освіти*", яка передбачає неперервну підготовку вчителів різного фаху, спеціалізацій і профілів. Система неперервної педагогічної підготовки, як правило, включає п'ять циклів: довузівський, перехідний (неповна вища освіта), базовий (вища освіта, здобуття ступеня бакалавра та диплому вчителя) і двох післядипломних форм освіти: здобуття ступеня магістра і ступеня доктора філософії (з педагогічних наук). Організаційна структура ступенів у зарубіжних університетах сприяє інтеграції різних рівнів системи освіти. Основною її позитивною якістю вважається можливість зміни галузей навчання і рівнів підготовки, що дає змогу ліквідувати недоліки в структурі неперервної освіти.

У зарубіжних університетах немає єдиних вимог до абітурієнтів. Проте можна виділити основні критерії, якими керуються там при "відкритому", "конкурсному", "вибірковому" відборі їх: успішність випускника школи, його особистісні якості, мотиви вибору професії, рівень довузівської професійної підготовки. Інтенсивна розробка і впровадження навчальних програм, що мають міждисциплінарний і проблемний характер, є прогресивною *тенденцією* в оновленні змісту університетської педагогічної освіти. На думку американських дослідників, *міждисциплінарні програми* "є кращим нововведенням" у її системі за останні роки (Mc. Henry D.E.).

Провідними умовами підвищення ефективності педагогічного процесу в університетах є *диференціація і індивідуалізація* змісту освіти, які відбиваються в модульній організації навчального процесу, використанні варіативних програм, вільному виборі дисциплін та об'єкта дослідження в межах програми. Впровадження *модульної* структури предметів у навчальні програми підготовки вчителів в університеті дали змогу комбінувати навчальний матеріал з різних галузей знань, наблизити фундаментальну, спеціальну та професійну підготовку до сучасних педагогічних вимог. В університетах застосовується *система залікових одиниць*, яка комісією Карнегі названа "ключем, що відчиняє шлях до мобільності" і "гарантією отримання вищої освіти".

Одним з основних напрямів розвитку університетської педагогічної освіти стає *інтеграція навчання з практичною діяльністю*. Ця тенденція знаходить своє відображення у збільшенні часу, що відводиться на педагогічну практику, впровадженні різних форм організації педагогічної діяльності під час навчання та післядипломного підвищення кваліфікації. Прогресивною тенденцією є реалізація відповідальності за професійно-педагогічну підготовку фахівців усіх підрозділів університету, а не лише школи чи педагогічних факультетів.

До системи університетської педагогічної освіти в зарубіжних країнах входить підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, особливістю якої є створення нових форм і програм підготовки "ліцензованих" та "артикульованих" учителів, учитель-дослідників, експертів, фахівців у галузі організації та управління освітою.

Внаслідок проведених реорганізацій у 80-х - 90-х рр. у розвинутих країнах вдалося наблизити розв'язання деяких важливих завдань університетської педагогічної освіти:

- визначити стандарти педагогічної освіти, склад і зміст навчальних програм та курсів, необхідних і достатніх для якісної підготовки педагогічних працівників;

- розширити профіль професійно-педагогічної підготовки за рахунок отримання не однієї, а двох-трьох спеціальностей, підвищити компетентність вчителів із спеціальних предметів і курсів, пов'язаних з дисциплінами, що викладаються;

- реалізувати підходи, спрямовані на вдосконалення науково-дослідницької підготовки вчителів у галузі теорії та практики навчання, філософії і методології освіти;

- створити систему стимулювання школярів і студентів, що пов'язують своє життя з учительською професією, а також фахівців інших галузей знань, які прийняли рішення про перепідготовку і отримання сертифікату на право займатися педагогічною діяльністю.

Вивчення досвіду *становлення і розвитку університетів України*, їх діяльності в різних умовах (національного гноблення, революційних перебудов, адміністративно-командної системи управління, державної незалежності), особливостей етапів становлення, облік досягнень і помилок в ретроспективному огляді мають особливе значення для побудови цілісної системи університетської педагогічної освіти.

Підготовка фахівців, у тому числі педагогів, в окремі періоди історії вітчизняної університетської освіти набувала різних масштабів, форм, виявлялася в різноманітних типах і видах. Принципове значення для цього дослідження має той факт, що *класичні університети* України, незалежно від часу їх заснування, особливостей становлення, завжди здійснювали *підготовку викладачів різного фаху і профілю*. Сьогодні педагогічна освіта у вітчизняних класичних університетах розвивається як частина системи вищої педагогічної освіти з урахуванням історичних традицій, сучасних тенденцій, що мають місце у вітчизняній та зарубіжних освітніх системах.

Діяльність Львівського університету є важливою сторінкою в історії вітчизняної університетської педагогічної освіти. У XVIII-XIX ст. він стає першим науковим і освітнім центром на західноукраїнських землях. Тут починає формуватися українська науково-педагогічна школа, ведеться підготовка викладачів для вищих і середніх навчальних закладів, у друкарні видаються праці, які мають дидактичну спрямованість.

Відкриття Харківського, Київського і Новоросійського (Одеського) університетів пов'язане з формуванням у першій половині XIX ст. концепції державної освітньої політики. Починаючи з 1803 року, університетська система поступово закріплювала навчальну орієнтацію як провідну функцію, яка значною мірою сприяла процесу девальвації класичної університетської ідеї. На відміну від зарубіжних моделей, наукові дослідження поступово все більше зосереджувались у дослідницьких інститутах Академії наук. Ця тенденція вплинула на поступове перетворення університетів у *провідні освітні центри*, наукові дослідження в яких відійшли на другий план.

У період становлення вітчизняної університетської педагогічної освіти в першій половині XIX ст. педагогічна підготовка мала яскраво виражену практичну спрямованість. У другій половині XIX ст. на перший план виходить питання про необхідний обсяг теоретичних знань, якими повинен володіти педагог. Створені на початку XIX ст. при університетах педагогічні інститути *вперше* в історії університетської педагогічної освіти поставили питання про спеціальну підготовку вчителів як в умовах очної форми навчання, так і екстернатом. При університетах організовуються курси для вчителів гімназій, проводяться перші вчительські з'їзди. Відкриття кафедр педагогіки сприяло розвитку педагогічної науки, теорії навчання і виховання.

На початку ХХ ст. проблема підготовки педагогічних кадрів набуває державного значення. Як основна її форма усталюється професійно-педагогічна підготовка вчителів в університеті. Еталоном викладача середньої школи стає випускник університету, який має високий рівень наукової підготовки, а професійну отримує в педагогічному навчальному закладі.

Отже, університетська педагогічна освіта включала різні ланки: педагогічні інститути, факультети, курси. Одночасно виникають нові неурядові типи вищих освітніх закладів - *навчально-наукові комплекси*, які здійснюють підготовку і перепідготовку педагогічних кадрів, займаються розробкою наукових проблем та консультативною діяльністю. У новій моделі закладені основи багаторівневої системи освіти: перший ступінь - фундаментальне університетське навчання, другий - професійна підготовка педагога.

Період після 1917 року має як позитивне, так і негативне значення в історії університетської педагогічної освіти в Україні. Вищі трирічні педагогічні курси, Академії педагогічних знань, "фізматини" і "гумобини", інститути народної освіти, інститути соціального виховання, професійної освіти, фізико-хіміко-математичні інститути були "експериментальними" формами університетської педагогічної освіти з 1920 по 1933 роки. Тринадцять років університетів в Україні не існувало. Природним кроком на суперечливому шляху розв'язання проблеми стало відновлення їх як центрів гуманітарної освіти, що мають свої особливості у підготовці педагогічних кадрів.

З середини 30-х рр. розпочався період уніфікації університетської освіти, що призвів до скасування статутів університетів, а водночас і знищення їх самобутності та самостійності, розробки і затвердження однотипних навчальних планів, програм. Це заперечувало ідеї про автономність університетів як наукових центрів. Неоднозначно оцінюється і процес виділення науково-дослідницьких кафедр у самостійні науково-дослідницькі інститути. Цим порушувався природний хід перетворення університетів у науково-освітні та виробничі комплекси, як сталося в Західній Європі.

Останній етап розвитку університетської педагогічної освіти включає дві фази: її модернізацію в умовах союзного централізму (1970-1991 рр.) та оновлення в суверенній державі після 1991 року. У середині 70-х рр. було зроблено спробу вдосконалити процес формування висококваліфікованих фахівців-педагогів в умовах університетів. У ці роки в тій чи іншій формі почали протистояти одна одній дві тенденції. Перша була пов'язана з прагненням прилучити студентів до наукової діяльності, озброїти їх глибокими спеціальними знаннями і практичними вміннями, ігноруючи при цьому педагогічну підготовку. Друга вимагала значного підвищення рівня професійно-педагогічної підготовки в університеті, збільшення часу на педагогічні дисципліни, і педагогічну практику. Наприкінці 80-х рр. став поширюватися диференційований підхід у

підготовці випускників університетів до педагогічної, дослідницької і виробничої діяльності. Якісні перетворення, у першу чергу, пов'язані з удосконаленням змісту і методів підготовки педагогів в університетах, тільки намітилися. Зміни в інтеграції навчально-виховної та наукової діяльності студентів, поліпшенні організації їх самостійної роботи, формуванні особистості фахівця не набули сили переломних тенденцій.

Сучасний етап у вітчизняній університетській освіті, який розпочався в 1991 році, пов'язаний з виробленням державної політики в галузі вищої освіти. Це виявляється, по-перше, в реорганізації великих педінститутів в університети; по-друге, в регіональній стратегії, розміщенні університетських центрів підготовки педагогів ближче до місць їх більшого використання; по-третє, приведенні контингентів студентів педагогічних факультетів та відділень університетів у відповідність з потребами системи середньої і середньої спеціальної освіти; по-четверте, в гнучкому реагуванні університетів на зміни соціального замовлення щодо підготовки педагогічних кадрів необхідних фахів: практичних психологів, соціальних педагогів, менеджерів освіти, педагогів-реабілітаторів, викладачів соціальних наук. Університети спільно з педагогічними інститутами займають провідне місце в розвитку та удосконаленні неперервної педагогічної освіти. Особливу роль у цьому відіграють університети (Волинський, Запорізький, Прикарпатський, Сімферопольський), які мають педагогічну орієнтацію, тривалі традиції і досвід розв'язування завдань підготовки педагогів.

Для 90-х рр. характерна *тенденція*, пов'язана з підготовкою в університетах висококваліфікованої педагогічної інтелігенції. На шляху до досягнення цієї мети зроблено вже чимало: в державні документи та навчальні плани закладено ідеї гуманізації і гуманітаризації педагогічної університетської освіти, більше уваги приділяється культурологічним дисциплінам. Виховна робота будується з використанням набутих світової культури, українських національних традицій. У навчально-виховному процесі знаходять відображення фактори особистісно орієнтованого формування майбутнього педагога. Разом з цим перетворення, що здійснюються, не дозволяють розв'язати всі проблеми. Сучасні соціально-економічні умови не дають можливості вирішити головне завдання - забезпечити учбові заклади педагогічними кадрами. З іншого боку - проблемою є незабезпечення випускників університетів роботою за профілем. Рішення цих та багатьох інших проблем - справа майбутнього розвитку системи університетської педагогічної освіти.

У *другому розділі* - "*Методологічні основи дослідження проблеми університетської педагогічної освіти*" викладені особливості застосування системного підходу до університетської педагогічної освіти, яка має специфічний зміст, структуру і функції порівняно з системою підготовки спеціалістів у педагогічних інститутах.

Грунтовне ознайомлення з уже розробленими положеннями системного підходу (А.М. Авер'янов, П.К. Анохін, В.Г. Афанасьєв, І.В. Блауберг, В.Ю. Биков, В.П. Кузьмін, В.М. Сагатовський, В.М. Садовський, М.І. Сетров, А.І. Уємов, Э.Г. Юдін, Г. Бунш, Р. Джонсон, Ф. Каст, Д. Кліланд, В. Кінг, У. Портер, С. Янг) допомогло визначити його основні принципи і межі використання. Для дослідження складного педагогічного явища, яким є університетська педагогічна освіта, були виділені і описані такі системні ознаки: цілісність, компонентність, інтегративність, ієрархічність, структурність, функціональність, організаційність, цілеспрямованість. Сукупність ознак дозволила обґрунтувати необхідність і можливість використання системного підходу як базової методології, яка забезпечує синтез відповідних наукових знань. Результатом системного аналізу різних сторін університетської педагогічної освіти, як системного явища, стали синтез знань, їх інтеграція на якісно новому рівні.

Контент-аналіз філософської, історичної, психолого-педагогічної і методичної літератури, докторських (К.К. Закір'янов, З.К. Каргієва, Н.І. Мешков, Л.С. Нечепоренко, В.В. Сагарда, В.А. Семиченко, А.О. Реан, В.О. Якунін) і кандидатських (С.Н. Абдувахідов, Л.В. Агаджанов, О.І. Жмуріна, Л.В. Ігнатенко, З.А. Ісаєва, І.С. Калиновський, Е.Г. Кучіна, В.М. Литовченко, С.Б. Мельцер та ін.) дисертацій дав змогу розкрити альтернативні підходи науковців до визначення мети, умов, змісту, форм, методів, технологій навчання студентів університету.

На основі підходу (В.М. Сагатовський, Г.М. Кочетков), який обґрунтовує особливості підготовки фахівців у різних типах вузів, показано, що є суттєва різниця щодо мети, предмета, організації, методів і технологій, призначення, кадрового забезпечення, соціально-культурних і умов виробничого мікрооточення. Теоретичний порівняльний аналіз, вивчення передового педагогічного досвіду підготовки педагогічних кадрів в університетах і педінститутах, особистий досвід дозволили зробити висновок про те, що вчителів - випускників університету відрізняють універсальна обізнаність, фундаментальна і науково-дослідницька підготовка, широка гуманітарна спрямованість особистості.

Застосовані принципи системного підходу до дослідження проблеми університетської педагогічної освіти стали методологічною основою для визначення змісту, структури, функцій, у цілому *теоретичної моделі навчання студентів університету*, яку характеризують організованість, цілісність, взаємозв'язок компонентів, внутрішня упорядкованість і специфічні відносини. Ця модель спрямована на здобуття інтегрованого результату професійно-педагогічної підготовки студентів у класичних університетах.

З метою наукового обґрунтування змісту, структури і функцій університетської педагогічної освіти в дисертації проаналізовано традиційні підходи до побудови педагогічного процесу (С.І. Архангельський, І.Я. Лернер,

В.І. Каган, І.А. Сиченіков, В.Є. Зябкін, Ю.Г. Татур), а також сучасні, які характеризуються цілісністю підготовки майбутнього вчителя в умовах університету, інтегративністю форм, методів і технологій навчання (В.А. Семиченко, В.О. Якунін, А.І. Міщенко). Принцип цілісної побудови педагогічного процесу є головним щодо розробки і реалізації концептуальної моделі університетської педагогічної освіти. Аналіз праць І.Я. Лернера, В.С. Ледньова, В.В. Красвського дозволяє осмислити основні наукові підходи щодо моделювання змісту університетської педагогічної освіти, її структури, яка включає постійні та змінні блочно-модульні компоненти. До *постійних* відносяться загальноосвітній, спеціальний, психолого-педагогічний, культурологічний, науково-дослідний, практичний педагогічний блоки підготовки педагога-професіонала. До *змінних* - блочно-модульні цикли дисциплін, які мають місце в професійній підготовці педагога, залежно від його фаху, спеціалізації та профілю, а також від особистих інтересів, можливостей, загалом від концепції майбутньої діяльності.

У процесуальному плані професійно-педагогічна підготовка студента в умовах університету розглядається як єдність основних структурних компонентів та відповідних їм функцій, що послідовно і циклічно змінюють одна одну і, тим самим, створюють певну педагогічну технологію. Ця структура складається з визначення мети, завдань, планування та організації, здійснення комунікації, контролю, корекції та оцінки результатів своєї праці. Робота студента розглядається як єдиний структурно-функціональний процес, що має загальне значення як для його навчання, так і для майбутньої педагогічної діяльності.

Запропонована концептуальна модель вітчизняної університетської педагогічної освіти розроблена з урахуванням історичного досвіду розвитку вищої освіти в Україні і за кордоном. Її теоретичною основою став системний підхід, відповідно до якого університетська педагогічна освіта розглядається як інтегративна розвиваюча і саморозвиваюча підсистема вищої освіти. Це дало змогу обґрунтувати сутність і мету концепції, головні протиріччя і принципи розвитку, форми, технології навчання студентів, основи взаємовідносин суб'єктів педагогічного процесу.

Третій розділ - "Методичні основи та результати дослідження тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти в Україні". Важливою ознакою системного підходу до вивчення даної проблеми є прогнозування. Історичний, методологічний і теоретичний аналіз її дозволив виявити, систематизувати і узагальнити основні тенденції університетської педагогічної освіти, за допомогою експертної оцінки визначити важливість і актуальність кожного з розглянутих напрямів розвитку, викласти їх у вигляді своєрідної перспективної програми підготовки педагогічних кадрів в університетах України.

У 1994-1997 рр. проводилась робота щодо реалізації програми та методики експертної оцінки результатів дослідження. Основними елементами цієї програми є: добір фахівців, що брали участь у підготовці і проведенні експертизи; визначення масиву тенденцій, які потенціально могли бути присутніми в системі УПО; систематизація цих тенденцій, зведення їх в єдині смислові блоки; розробка спеціальних анкет, а також способу та процедури проведення опитування; аналіз інформації, отриманої від експертів; синтез об'єктивної і суб'єктивної інформації з метою підготовки оцінок, які необхідні для визначення основних тенденцій розвитку системи університетської педагогічної освіти.

Надійність результатів експертизи залежала від добору фахівців-експертів, їх досвіду, ерудиції, відчуття перспективи, глибини знань з досліджуваної проблеми. Кількісний та якісний склад експертів визначався з урахуванням можливостей забезпечення широкої участі в дослідженні спеціалістів у галузі університетської педагогічної освіти. Роль експертів виконували 90 викладачів з 11 університетів України та компетентних учених системи АПН України. Завданнями їх були: перевірка обґрунтованості визначених тенденцій УПО, оцінка важливості і перспективності їхнього розвитку, з'ясування пріоритетів УПО, аналіз ступеня впливу різних джерел знань на аргументацію експертів. Здійснення експертної оцінки передбачало визначення фахівцями початкового комплексу всіх напрямів розвитку сучасної системи вітчизняної університетської педагогічної освіти і групування їх за зовнішніми (організаційними) та внутрішніми (змістово-процесуальними) ознаками.

Одночасно проводився контент-аналіз літератури з проблеми дослідження, що дав змогу опосередковано проаналізувати думки фахівців про шляхи розвитку вищої освіти, а це, в свою чергу, дозволило виділити низку перспективних напрямів удосконалення УПО, які були об'єднані в змістовні блоки. За допомогою логіко-індуктивного і гіпотезо-дедуктивного методів розроблено анкету для експертів, яка сприяла визначенню тенденцій розвитку педагогічної освіти в класичних університетах України.

Основним методом експертизи була безпосередня оцінка за двома критеріями (*важливості* і *перспективності*) на даному етапі функціонування системи УПО. Якісним параметрам важливості і перспективності присвоювались кількісні показники. З метою комплексного підходу до проведення експертизи застосовувались методи узгодження оцінок, метод Дельфі та визначення середнього значення оцінки з урахуванням посади, наукового ступеня, академічного звання фахівця.

Процедура опитування складалась з двох етапів. Після кожного здійснювалась обробка інформації, отриманої від експертів. Для математично-статистичної обробки експертних оцінок напрямів розвитку вітчизняної системи УПО була розроблена і апробована програма "ЕКСПЕРТ". Детально розроблена і

апробована програма експертизи, багаторівнева її організація, застосований комплекс методів, у тому числі математично-статистичної обробки даних, дають підстави вважати отримані результати достовірними і значущими.

Тенденції розвитку вітчизняної університетської педагогічної освіти є результатом впливу загальних закономірностей її становлення і функціонування у конкретних соціально-культурних умовах, підсумком розвитку освітніх систем в Україні і за кордоном. Дані реалізації програми експертизи, їх співвідношення з висновками історіографічного та порівняльного аналізу дозволили виявити провідні напрями руху вперед УПО і об'єднати їх у дві групи: організаційних і змістово-процесуальних тенденцій. До *організаційних тенденцій* відносяться: автономна інтегративна модель університетської педагогічної освіти в Україні, функціонування університетів як науково-освітньо-виробничих та науково-освітньо-методичних центрів неперервної підготовки педагогічних кадрів, виділення університетських педагогічних інститутів (факультетів, коледжів) як відносно автономних структур університетів, покликаних готувати висококваліфікованих педагогів різних спеціальностей, спеціалізацій і профілів. Результати експертизи дають підстави для висновків щодо спеціальностей і спеціалізацій, перспективних у системі вітчизняної університетської педагогічної освіти. Сучасний стан розвитку УПО потребує підготовки в університетах фахівців *широкого та інтегративного* профілів: викладачів вищого навчального закладу, вчителів гімназії, педагогів-дослідників, експертів, практичних психологів, соціальних педагогів, менеджерів освіти.

Група *змістово-процесуальних тенденцій* включає: збалансованість блоків змісту УПО, широку реалізацію форм і методів диференціації і індивідуалізації навчання студентів, реалізацію активних форм організації педагогічного процесу, впровадження особистісно орієнтованого та індивідуально-творчого навчання, модульної та блочної систем засвоєння навчального матеріалу, систем рубіжного контролю та контролю за допомогою залікових одиниць.

На основі узагальнених емпіричних даних, результатів експертних оцінок розвитку університетської педагогічної освіти в Україні була розроблена гіпотетична багаторівнева *структурно-функціональна модель підготовки педагогів у класичному університеті*. Основними перевагами цієї моделі є: реалізація нової парадигми університетської педагогічної освіти, що полягає в збереженні фундаментальності і наукової орієнтації підготовки елітних фахівців та спрямованості особистості студента; диверсифікація і динамічне реагування на кон'юнктуру ринку педагогічної праці, який складається в Україні; підвищення освіченості випускників та поліпшення їх готовності до участі в системі неперервної освіти; організаційно-методична гнучкість, що забезпечує студентам свободу вибору рівня освіти, спеціалізації залежно від спрямованості особистості, здібностей; можливість інтеграції у світову освітню систему.

Четвертий розділ - "Реалізація концепції університетської педагогічної освіти в процесі експериментальної роботи" містить визначення змісту і структури організаційно-методичної системи підготовки студентів до педагогічної діяльності, яка розроблялась з урахуванням основних тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти в Україні і за кордоном. У розділі розглядаються загальна логіка і технології експериментальної роботи на засадах особистісно орієнтованого та індивідуально-творчого навчання студентів.

Зміст аналітико-констатуючого етапу дослідження склали такі напрями роботи: аналіз традиційного досвіду організації педагогічного процесу в університеті; анкетування та опитування студентів-випускників щодо їх спрямованості на педагогічну діяльність; проведення та аналіз аудиторних занять і педагогічної практики студентів; анкетування фахівців, які закінчили університет, керівників органів освіти щодо рівня професійно-педагогічної підготовки випускників університету.

У ході аналітико-констатуючої частини дослідної роботи було виявлено: у випускників низький рівень знань з основ психології та педагогіки, вони відчували утруднення при формулюванні свого ставлення до педагогічних проблем сучасної школи; більшість з них (74,8%) не вміли сформулювати педагогічні задачі і знайти оптимальні варіанти їх розв'язання; 82,4% важко давалося застосування отриманих знань на практиці, їх судження часто мали побутовий характер, а від педагогіки, психології та методики навчання вони очікували універсальних і готових рецептів; у діяльності молодих фахівців (69,7%) переважав формальний підхід: вони не розв'язували задач, спрямованих на розвиток особистості учня. Значна частина молодих учителів (89,6%) не вміла визначити особливості розвитку окремих учнів і класного колективу, діагностувати причини відхилень і визначати шляхи їх подолання.

Аналіз результатів аналітико-констатуючої частини дає змогу зробити висновок про те, що традиційна система професійно-педагогічної підготовки студентів класичного університету не відповідає сучасним вимогам суспільства і школи, не працює на майбутнє. Виникла потреба у розробці перспективної методичної системи, спрямованої на формування готовності студентів університету до педагогічної діяльності. Реалізація методичної системи у ході формуючого експерименту включала п'ять умовно виділених та логічно пов'язаних етапів.

Перший етап - формування спрямованості особистості студента, яке пов'язане з систематичним засвоєнням нової психолого-педагогічної інформації, оволодінням певним обсягом теоретичних понять, законів, закономірностей, принципів, що вводять майбутнього вчителя в *гуманістичну педагогіку*. З метою реалізації програми експерименту було створено й апробовано навчально-методичний комплекс, що складається з підручника педагогіки, розробок інтегративних технологій проведення теоретичних і практичних занять з педагогіки.

психології, методики навчання. Показником завершеності етапу виявилась сформованість мотивів, інтересів і потреб студентів у педагогічній діяльності як результат усвідомленого вибору своєї майбутньої професійної кар'єри.

Другий етап - формування основ професійного мислення, що містить визначення пріоритету науково-педагогічних знань і особистісну потребу в них, оволодіння системою узагальнених педагогічних понять та їх інтеграцію з практикою. Цей етап спрямовано на розвиток здатності студента висунути й обґрунтувати на теоретико-експериментальному рівні власний підхід до розв'язання частково-пошукових педагогічних задач. Педагогічна задача розглядається, з одного боку, як основа цілісно спрямованого педагогічного процесу, що несе в собі всі його істотні ознаки, з другого - як специфічна система, обов'язковими компонентами якої є вихідний стан предмета задачі і модель, що відтворює такий стан. Підсумком цього етапу особистісно професійного становлення є сформованість у студентів експериментальних груп елементів системного бачення педагогічного процесу, результатів навчання і виховання.

Третій етап - формування елементів педагогічної культури як невід'ємної складової загальної культури особистості. Цей процес пов'язано з розвитком потреби і здатності сприймати, переробляти і використовувати історико-педагогічну інформацію для розв'язання проблемних педагогічних задач. Критерієм сформованості педагогічної культури є вміння студента обґрунтувати мету, завдання, планувати, організовувати, здійснювати і оцінювати власний варіант роботи. Рівень виконання системи завдань на аудиторних і практичних заняттях є показником готовності до самостійної праці, якості засвоєння навчальної інформації, яка необхідна для педагогічної діяльності.

Четвертий етап - формування основ педагогічної майстерності - передбачає рефлексію власної навчально-виховної діяльності, трансформування прийомів навчальної і дослідницької роботи в "освітньо-педагогічні вміння", закріплення установки на професійний саморозвиток і самовдосконалення, а також спеціалізацію, вибір галузі й профілю педагогічної діяльності, стосовно яких відбувається формування професійної майстерності. Показником успішного завершення етапу є досягнення відповідного рівня педагогічної майстерності за умови постійного прагнення до самоконтролю, самоаналізу та самооцінки.

П'ятий етап - формування професійного самовизначення, оформлення концептуальних задумів, орієнтованих на педагогічну сферу, розвиток творчості майбутнього педагога. Критеріями результативності є оцінка готовності студентів до навчально-виховної роботи в існуючих соціальних умовах, забезпечення позитивної динаміки в оволодінні педагогічними, методичними і дослідницькими способами дій, теоретико-експериментальна діяльність, спрямована на втілення елементів власної концепції професійного зростання. Підсумком цього етапу є курсові та дипломні роботи студентів, статті в журналах і збірках

наукових праць, участь у всеукраїнських і міжвузівських олімпіадах з педагогіки, конкурсах на кращу студентську роботу, факультетських і загальноуніверситетських науково-практичних конференціях, вступ до аспірантури.

Відповідно до мети і завдань кожного етапу застосовувались різні технології їх підготовки до педагогічної діяльності. Впроваджувались технології особистісно орієнтованого, індивідуально-творчого, контекстного навчання, формування системи узагальнених прийомів навчальної і педагогічної праці, розвиваючих кооперацій, розв'язання педагогічних задач. Використано методи створення Я-концепції, автобіографічний, написання педагогічної казки, розробки і захисту дослідницьких програм вивчення особистості учня та його розвитку в шкільному колективі, авторської школи, авторської педагогічної концепції.

Реалізація комплексу цих технологій і методів сприяла формуванню у студентів індивідуального стилю мислення, навчальної і педагогічної діяльності. Експериментальна перевірка розробленої методичної системи, яка враховувала основні тенденції розвитку УПО, показала ефективність її застосування при формуванні у випускників університету готовності до педагогічної праці.

Експериментальні дані отримані на основі вивчення та порівняння результатів навчально-педагогічної діяльності 360 студентів. Контроль здійснювався за допомогою *констатуючих зрізів*, які проводилися на першому, третьому, п'ятому етапах з метою виміру особистісного і професійного зростання студентів контрольних і експериментальних груп. Було визначено зміст контрольних завдань, завдяки яким фіксувався відповідний розвиток, а рівень їх виконання став показником динаміки готовності студентів до професійно-педагогічної діяльності. Використовувалося дев'ять видів завдань: 1) вивчення особистості учня, складання його психолого-педагогічної характеристики та розробка індивідуальної програми виховання; 2) вивчення класного колективу, написання характеристики соціального розвитку колективу, окремих груп, класу в цілому; 3) аналіз та розв'язання педагогічної ситуації, діагностика причинно-наслідкових зв'язків у виховному процесі на реалізацію суб'єкт-суб'єктних відносин; 4) аналіз і розв'язання педагогічної задачі, що містить комплекс суперечностей і потребує аналізу їх внутрішніх причин; 5) аналіз спостережень уроку (позакласного заходу) з наступною розробкою авторської цілісної моделі його проведення; 6) проведення уроку (фрагмента уроку) з демонстрацією засвоєних методів, форм, засобів навчання, педагогічних технологій; 7) проектування і проведення циклу уроків і позакласних заходів під час педпрактики, які відповідають сучасним вимогам щодо цілісного педагогічного процесу; 8) розробка і захист програм науково-методичного дослідження з описом наукового апарату, виділенням основних етапів дослідно-експериментальної роботи та їх змісту; 9) обґрунтування концепції майбутньої педагогічної діяльності, складання перспективного плану особистісного і професійного розвитку.

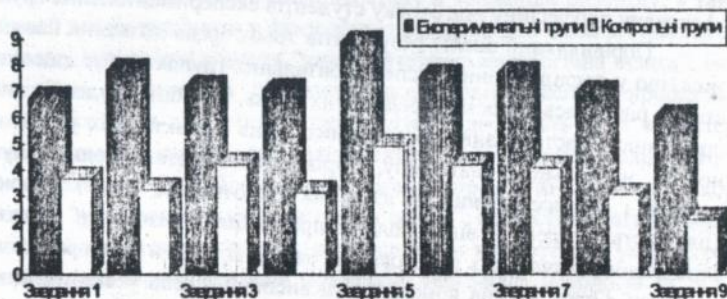
Рівень виконання студентами контрольних завдань оцінювала комісія у складі трьох компетентних експертів - представників кафедр педагогіки, психології і методики. Склад і кількість експертів зумовлювались комплексністю змісту контрольних завдань та складністю математичної обробки результатів контрольних зрізів. Змістовий і математичний аналіз виконаних студентами контрольних завдань визначалися репродуктивним (1-3 бали), творчо-репродуктивним (4-6 балів) і творчим (7-9 балів) рівнями. Оцінка фіксувалась у протоколах, виводилось середнє арифметичне значення результатів виконання контрольних завдань кожним піддослідним і групою. Для визначення значущості розрізнення вираховувалась Z - оцінка. Результати проведення комплексних завдань обчислювались за допомогою програми для ЕОМ під назвою "ЗРІЗ".

Кількісні результати заключного етапу формуючого експерименту відображено в таблиці і та на графіку 1.

Таблиця 1

Результати заключного етапу формуючого експерименту

		Контрольні завдання								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Середній бал	ЕК	6.73	7.83	7.20	7.06	8.90	7.60	7.70	6.96	6.03
	КГ	3.66	3.23	4.20	3.13	4.90	4.20	4.06	3.03	2.09
Z - оцінка		2.80	2.82	2.83	2.87	2.87	2.85	2.86	2.91	2.86

Графік 1. Результати заключного етапу формуючого експерименту

Результати заключного етапу формуючого експерименту свідчать про суттєвий приріст оцінок, отриманих студентами експериментальних груп. Це відбилося у Z - оцінці, котра є показником значущості засвоєння професійно-педагогічних знань і вмінь, характеризує високий коефіцієнт розходження між показниками в експериментальних і контрольних групах (від 2.27 до 2.91).

Крім кількісних показників, завершальний період формуючого експерименту відзначався значним зростанням ряду якісних показників діяльності студентів: ініціативності, творчої самостійності, що виявилось в оперативному пошуку шляхів розв'язання навчальних задач, широкому перенесенні досвіду в умови, які можуть змінюватися, розгорнутих судженнях про цілісну організацію і здійснення власної пізнавальної діяльності, об'єктивному оцінюванні її результатів. У ході навчання студенти показали більш глибокі знання з педагогіки, психології, методики викладання окремих дисциплін, уміння застосовувати методи і форми навчання та виховання, трансформувати прийоми навчальної роботи в засоби розв'язання конкретних ситуацій педагогічної діяльності.

Аналіз результатів експерименту свідчить: якщо на початковому і проміжному етапах спостерігалось зростання рівня сформованості теоретичних знань, навчальних прийомів та вмінь студентів, то в заключний період переважало засвоєння технологій навчання та виховання, методів управління навчальним процесом. Студенти в процесі виконання практичних завдань і під час педагогічної практики демонстрували творчу ініціативу, вільне володіння міжпредметними знаннями, уміння застосовувати їх щодо варіативного розв'язання навчальних педагогічних завдань. Виявлений рівень володіння засобами постановки завдань, планування, організації навчально-виховної роботи, контролю, корекції, оцінки її результатів дав змогу зробити висновок про більш ефективну професійну підготовку студентів експериментальних груп.

Порівняльний аналіз результатів трьох зрізів дозволив наочно переконатися, що у досліджуваних експериментальних групах відбувалося постійне зростання рівня засвоєння міжпредметних знань. В роботі студентів спостерігалась органічність застосування теоретичних знань і практичних умінь при вивченні нового навчального матеріалу, варіативність установлення внутродисциплінарних і міжпредметних зв'язків як однотипних, так і творчих завдань. Діяльність студентів відзначалася прагненням визначити ефективні шляхи розв'язання навчальних педагогічних задач, відібрати і використати раціональні прийоми. Отже, можна констатувати високий рівень усвідомлення студентами набутого досвіду з урахуванням конкретних умов. Усе це характеризує новий, творчий рівень готовності студентів до педагогічної діяльності.

У *заклученні* викладено основні результати теоретико-методологічної, методичної і практичної розробки проблеми університетської педагогічної освіти. Вони дають підставу вважати, що вихідна методологія правильна, концепція дослідження плідна, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, сукупність отриманих наукових положень має важливе значення для педагогіки професійної освіти.

ВИСНОВКИ

1. У період розбудови системи вищої освіти в Україні особливе значення має професійно-педагогічна підготовка фахівців в університетах - провідних науково-освітніх закладах країни. В той же час проведений аналіз вітчизняної системи університетської педагогічної освіти свідчить про недостатню її ефективність. Вирішення проблеми підвищення якості підготовки педагогічних кадрів в класичних університетах забезпечується за умов розробки відповідних наукових засад: системно-історичного аналізу, виявлення і узагальнення зарубіжного досвіду та особливостей розвитку вітчизняної системи УПО.

Проведене дослідження виявило провідні характеристики сучасного стану університетської педагогічної освіти. Це насамперед: визначення оптимальної організаційної форми підготовки педагогів у кожному університеті відповідно до його традицій, умов функціонування, перспектив розвитку; орієнтація на підготовку фахівців інтегративного профілю з нових спеціальностей: практична психологія, соціальна педагогіка, менеджмент в освіті, викладання суспільних наук - філософії, права, економіки; прагнення до створення науково-освітньо-методичних центрів неперервної освіти - "університет-педколедж-гімназія"; технологічний підхід до професійно-педагогічної підготовки, інтеграція теорії і практики навчання; науково-дослідницька, загальногуманітарна, універсальна спрямованість університетської педагогічної освіти.

2. Дослідження історичного досвіду вітчизняних і зарубіжних університетів, їх традицій, особливостей сучасного стану й тенденцій розвитку, а також категоріальний аналіз проблеми у філософській і психолого-педагогічній літературі дали змогу визначити поняття "університетська педагогічна освіта". Воно відбиває сутність, характер і ціннісно-функціональний аспект професійно-педагогічної підготовки випускників університету, діяльність яких характеризується універсальною освіченістю, фундаментальною, науково-дослідною і гуманітарною спрямованістю. Доведено положення про багатоаспектне використання поняття "університетська педагогічна освіта": як частини загальнонаціональної системи підготовки вчителів; як підсистеми конкретного університету, спрямованої на підготовку фахівців (істориків, географів, філологів та ін.) до педагогічної діяльності; як системи підготовки фахівців-педагогів, що принципово відрізняється за цілями, змістом, структурою і функціями від аналогічної підготовки у педінститутах, педколеджах, педучилищах.

3. Запропонована *концепція* університетської педагогічної освіти розглядає професійно-педагогічну підготовку майбутніх вчителів в умовах університету як складну систему, визначає її зміст, структуру і функції. Базовою ознакою цієї системи є орієнтація на підготовку фахівців різних спеціальностей та спеціалізацій, вчителів широкого і інтегративного профілів. Якість підготовки

забезпечується шляхом послідовної реалізації обґрунтованих принципів розвитку університетської педагогічної освіти: демократизації і автономізації, гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, інтеграції, універсалізації, педагогізації, неперервності освіти, індивідуалізації і диференціації навчання, інноваційності, національного та регіонального підходів. Структура університетської педагогічної освіти включає: загально-теоретичний, професійно-педагогічний, предметно-профільний рівні освіти. Змістом університетської педагогічної освіти є фундаментальний, спеціальний, психолого-педагогічний, культурологічний, науководослідний, практично-педагогічний блоки, які в сукупності гарантують високий рівень підготовки фахівців.

Згідно з системно-змістовим, структурним та функціональним розглядом об'єкта дослідження, в розробленій концепції визначені сутність і мета університетської педагогічної освіти, основні протиріччя і принципи розвитку, форми підготовки фахівців у класичних університетах, технології навчання і особливості побудови взаємовідносин між суб'єктами педагогічного процесу.

4. Виходячи з розробленої концепції, створено модель підготовки педагогів в умовах класичних університетів, яка містить змістовий, структурний і функціональний рівні аналізу. Перший рівень визначає склад основних блоків змісту освіти, які забезпечують універсальну підготовку фахівця. Другий рівень відображає структурні компоненти діяльності студента у період навчання в вузі, пов'язані з мотиваційною сферою, доцільністю, плануванням, організацією, контролем, коригуванням, оцінкою результатів своєї праці. Третій рівень відбиває спрямованість структурних компонентів діяльності студента на здобуття інтегрованих результатів у навчальній роботі і педагогічній практиці.

5. Визначено специфічні особливості університетської педагогічної освіти як складової вищої освіти, розроблено та апробовано комплексну методичну систему її детального вивчення. Проведений історико-педагогічний аналіз дав змогу з'ясувати її зміст, структуру і функції, котрі в різні періоди історії трансформувались і набували відповідних форм. Результати цього аналізу дозволили більш глибоко зрозуміти соціальну природу як фундаментальної, загальнонаукової, так і професійної освіти.

Доведено, що важливим етапом у дослідженні проблеми є *прогнозування* шляхів розвитку системи підготовки педагогічних кадрів в умовах класичних університетів. Аналіз історичної еволюції, факторів генези, закономірностей та особливостей сучасного становлення, структурування, функціонування вітчизняної університетської педагогічної освіти, підтверджений результатами експертної оцінки, дозволяє стверджувати, що напрями такого розвитку залежать від умов соціально-культурного становища в Україні, а також тенденції загальноєвропейських освітніх систем.

6. Створено і реалізовано програму експертної оцінки, доведено її діагностичні можливості у визначенні тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти, систематизації цих тенденцій, зведення їх в єдині смислові блоки. Запропоновано і апробовано технологію організації експертизи, формулювання її мети і завдань; підбору фахівців для підготовки і проведення експертизи; складання спеціальних анкет, вироблення способу та процедури проведення опитування; аналізу і синтезу отриманої інформації.

Основним методом експертизи була безпосередня оцінка за двома головними критеріями: важливістю і перспективністю розвитку системи університетської педагогічної освіти. В ході опитування і узагальнення експертних оцінок використовувався метод Дельфі. Експертну оцінку одержували шляхом обчислення середньої ймовірності, середньостатистичного значення з урахуванням наукового ступеня і вченого звання експертів. При аналізі оцінок виявлялась конкордація. Для статистичної обробки результатів експертної оцінки застосовувалась спеціальна програма "ЕКСПЕРТ".

7. На основі теоретичного аналізу і зіставлення його висновків з результатами експертизи виділено головні напрями університетської педагогічної освіти, які об'єднано у дві групи. Першу групу - *організаційних тенденцій* розвитку УПО - становлять: автономна модель університетської педагогічної освіти; наявність педагогічних інститутів (факультетів, коледжів) у структурі університетів; основна, індивідуальна, додаткова, паралельна моделі підготовки педагогічних кадрів в університетах; реалізація програм високого рівня підготовки, попереднього зарахування, орієнтованих фаз навчання при відборі абітурієнтів; широкий та інтегрований профіль підготовки фахівців - викладачів вузів і нових типів навчальних закладів, практичних психологів, соціальних педагогів, педагогів-дослідників, менеджерів освіти.

До другої групи - *змістово-процесуальних* тенденцій розвитку системи професійно-педагогічної підготовки студентів університету - відносяться: збалансованість фундаментального, спеціального, психолого-педагогічного, науково-дослідного, культурологічного, практично-педагогічного блоків змісту УПО; широка реалізація методів і форм диференціації та індивідуалізації навчання студентів; впровадження синтезованих курсів, створення міждисциплінарних навчальних комплексів, навчання за індивідуальними програмами, надання можливості вибору освітньо-професійних програм; впровадження активних форм навчання студентів: тренінгів професійного і особистісного зростання, ділових і рольових ігор, практикумів; введення у практику ефективних педагогічних технологій: модульної та блочної технології, контекстного і особистісно орієнтованого навчання студентів; залучення інноваційних елементів у всі види навчальної і практичної педагогічної діяльності студентів; застосуван-

ня нових систем контролю і оцінок результатів навчальної праці студентів: залікових одиниць та рубіжного контролю.

8. Створено організаційно-методичну систему професійно-педагогічної підготовки, яка ґрунтується на особистісно орієнтованому та індивідуально-творчому підходах до навчання студентів. Ці підходи спрямовані на розвиток і саморозвиток особистості студента через визначення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання у предметній діяльності. Технологія навчання базувалася з урахуванням фактора визнання за кожним студентом права вибору власного шляху розвитку. Основним елементом технології особистісно орієнтованого навчання виявилась проблемна ситуація, в якій студент знаходив особистісну і професійну суть, створював образ і модель своєї життєдіяльності, оцінював результати творчого пошуку оптимальних шляхів розвитку.

9. Значущим показником результативності дослідницьких методик визначено *рівень готовності* випускників класичних університетів до професійно-педагогічної діяльності. Доведено можливість досягнення високого рівня готовності випускників університету до професійно-педагогічної діяльності за умови системної побудови педагогічного процесу, спрямованості його на особистісно орієнтоване освоєння змісту освіти.

Узагальнені проміжні і підсумкові результати експерименту підтвердили ефективність розробленої методичної системи і технологій навчання: особистісно орієнтованого, індивідуально-творчого, контекстного навчання, формування системи узагальнених прийомів навчальної і педагогічної праці, розвиваючих кооперацій, розв'язання педагогічних задач. Використано методи створення Я-концепції, автобіографічний, написання педагогічної казки, розробки і захисту дослідницьких програм вивчення особистості учня та його розвитку в шкільному колективі, авторської школи, авторської педагогічної концепції.

Підсумком їх впровадження у реальний педагогічний процес став високий рівень готовності студентів до професійно-педагогічної діяльності, який характеризується сформованістю мотиваційної сфери, інтересів, потреби в педагогічній діяльності, основних елементів педагогічної культури, професійного мислення, майстерності, компетентності, творчого стилю роботи.

10. Розгляд проблеми на методологічному, історичному, методичному і практичному рівнях підтвердив *гіпотезу* про те, що вдосконалення системи підготовки педагогів у класичних університетах є результативним за умови системного вивчення досвіду і традицій діяльності вітчизняних і зарубіжних навчальних закладів, сучасного стану і тенденцій розвитку університетської педагогічної освіти, за наявності науково обґрунтованої концепції та організаційно-методичної системи підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності.

Виділені у дослідженні організаційні і змістово-процесуальні тенденції мають значення як для університетської педагогічної освіти, так і для системи

вищої педагогічної освіти в цілому. Обґрунтовані в монографіях, навчальному посібнику, наукових статтях і методичних роботах, вони знаходять своє втілення в педагогічному процесі університетів, педагогічних інститутів, коледжів, училищ, вищих навчальних закладів непедагогічного профілю України, а також у системі підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів. Вони можуть складати теоретичну і методичну основу для визначення шляхів подальшого реформування системи професійної освіти в Україні.

У дисертації запропоновано перспективні *напрями подальшої розробки* проблеми: визначення принципів і закономірностей функціонування автономної моделі вищої освіти; вироблення концепції розвитку державної системи університетської педагогічної освіти, визначення ціннісних орієнтацій провідних і регіональних університетів, форм професійно-педагогічної підготовки фахівців з урахуванням регіональних умов і традицій; створення структурно-функціональної моделі неперервної університетської педагогічної освіти, що інтегрує довузівський, університетський і післядипломний рівні підготовки педагогічних кадрів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

I. Монографії, навчальні посібники, збірки наукових праць

1. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования: Монография. - К.: Просвіта, 1997. - 312 с.
2. Глузман А.В. Краткий очерк университетского педагогического образования в Украине: Монография. - К.: Ин-т педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, 1997. - 102 с.
3. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических университетов, институтов, колледжей и училищ / Зябкин В.Е., Хайрутдинов М.А., Глузман А.В. и др. - Симферополь: Таврида, 1996. - 255 с. - (авторських 14 с.)

II. Методичні рекомендації, навчальні плани і програми

4. Университетское педагогическое образование: опыт, проблемы и перспективы развития / Мат-лы Всеукраинск. науч.-практ. конф. / Отв. ред. А.В. Глузман. - Симферополь, 1996. - 96 с.
5. Глузман А.В., Карпов Д.Н. Комплексный план научно-исследовательской работы студентов факультета начальных классов на весь период обучения в вузе. - Стерлитамак: Изд-во Стерлитамак. гос. пед. ин-та, 1982. - 19 с. - (авторських 12 с.)
6. Глузман А.В., Еремкина О.В. Организация и проведение собеседования с абитуриентами факультета подготовки учителей начальных классов: Методические рекомендации. - Стерлитамак: Стерлитамак. пед. ин-т, 1986. - 15 с. - (авторських 9 с.)

7. Глузман А.В. Совершенствование самостоятельной деятельности будущих учителей в процессе освоения системы обобщенных приемов учебной работы: Методические рекомендации. - М.: Изд-во МГПИ им. В.И. Ленина, 1988. - 32 с.

8. Глузман А.В., Синько О.А. Опорные конспекты по курсу "Педагогика и методика воспитательной работы": Методические разработки. - Симферополь: Изд-во Симферополь. гос. ун-та, 1991. - 30 с. - (авторских 22 с.).

9. Глузман А.В. Общая педагогика: Тексты лекций. - Симферополь: Изд-во МДЦ "Артек", 1995. - 31 с.

10. Глузман А.В., Шитова И.Ю. Содержание и формы практических занятий по педагогике: Методические разработки. - Симферополь: Изд-во Симферополь. гос. ун-та, 1995. - 27 с. - (авторских 18 с.).

11. Глузман А.В. Методология психолого-педагогического исследования: Программа спецкурса для студентов университетов и колледжей. - Симферополь: Изд-во Симферополь. гос. ун-та, 1995. - 10 с.

12. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: Программа спецкурса для студентов университетов и колледжей. - Симферополь: Изд-во Симферополь. гос. ун-та, 1996. - 10 с.

13. Глузман А.В. Программа по курсу "Общая педагогика" // Программы изучения дисциплин фундаментальной профессиональной подготовки для студентов ВСПК "Артек". - Симферополь: Изд-во МДЦ "Артек", 1996. - С. 73-78.

14. Глузман А.В., Рысенко О.К., Фуглева В.И., Шитова И.Ю. Интегративные технологии проведения практических занятий по педагогике: Методические рекомендации. - Симферополь: Изд-во Симферополь. ун-та, 1997. - 29 с. - (авторских 16 с.).

15. Глузман А.В. Основы педагогики и психологии высшего образования: Программа курса для соискателей и аспирантов 1 года обучения. - Симферополь: Изд-во Симферополь. гос. ун-та, 1997. - 19 с.

III. Статті, матеріали конференцій

16. Глузман А.В., Макарова Л.Г. Формирование приемов обобщения и сравнения на уроках музыки и ИЗО//Учитель Башкирии.-1988. - № 4. - С. 32-35.

17. Глузман А.В. Роль обобщенных приемов организации учебной работы на различных этапах подготовки учителя музыки // Музыкальное образование и воспитание учащейся молодежи: Сб. науч. тр. - Свердловск: Изд-во Свердловск. пед. ин-та. - 1989. - С. 40-48.

18. Глузман А.В. Интеграционные процессы в подготовке учителей начальных классов // Развитие творческого мышления и активизация познавательной деятельности учителей начальных классов: Сб. науч. тр. - Свердловск: Изд-во Свердловск. пед. ин-та. - 1989. - С. 3-5.

19. Глузман А.В. Профессионально-педагогическая направленность обучения студентов на индивидуальных музыкальных занятиях // Профессиональная подготовка учителя музыки: Межвуз. сб. науч. тр. - Казань: Изд-во Казан. гос. пед. ин-та. - 1990. - С. 27-33.

20. Глузман А.В. Формирование ценностно-деятельностного отношения младших школьников к искусству // Формирование эстетического отношения к искусству / Редкол. Зязюн И.А. и др. - М.: АПН СССР. - 1991. - Т. 3. - С. 130-134.

21. Глузман А.В., Дружинина Г.А., Шитова И.Ю. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университетов в системе непрерывного образования // Новые технологии в системе непрерывного образования: Сб. науч. ст. - Минск: Изд-во Белорусск. гос. ун-та. - 1995. - Т. 3. - С. 386-390.

22. Глузман А.В., Грива О.А. Философско-педагогические основы учебно-воспитательного процесса в школе нового типа // Становлення шкіл нового типу: Наук.-метод. зб. - Миколаїв. - 1995. - Вип. I. - С. 22-24.

23. Глузман А.В. Педагогические технологии // Вместе. - 1995. - № 1-2. - С. 8-10.

24. Глузман А.В., Грива О.А., Лосева Г.И. Индивидуально-творческое формирование личности гимназистов // Становлення шкіл нового типу: Наук.-метод. зб. - Миколаїв. - 1995. - Вип. II. - С. 1-3.

25. Глузман О.В. Система підготовки педагогічних кадрів в Ізраїлі // Педагогіка і психологія. - 1996. - № 3. - С. 203-211.

26. Глузман О.В., Володько В.М. Вища педагогічна освіта в Японії: стан, проблеми та перспективи // Педагогіка і психологія. - 1996. - № 4. - С. 241-244.

27. Глузман А.В. Тенденции университетского педагогического образования в Украине // Педагогічна освіта: досвід, проблеми, перспективи: Наук.-метод. зб. - Миколаїв. - 1996. - С. 41-44.

28. Глузман А.В., Глузман Н.А. Психолого-педагогические аспекты формирования взаимоотношений в студенческой семье // Основные направления социальной работы с молодой семьей. - Симферополь. - 1996. - Вып. I. - С. 66-73.

29. Глузман А.В. Личностно - профессиональное становление учителя школ нового типа // Научно-исследовательская и методическая работа в средних и высших учебных заведениях: проблемы, поиски, решения: Сб. науч. ст. - Минск. - 1997. - С. 165-168.

30. Глузман А.В. Проблема приемов учебной работы в психолого-педагогической литературе и практике обучения // Моск. гос. пед. ин-т. - М., 1987. - 22 с. Деп. в НИИ ВШ 09.11.1987 г., № 1612-87.

31. Глузман А.В. Совершенствование самостоятельной деятельности студентов в процессе освоения ими системы обобщенных приемов учебной работы // Организация самостоятельной работы студентов: Материалы межвуз. науч.-практ. конф. - Стерлитамак. - 1988. - С. 41-42.

32. Глузман А.В. Системный подход к формированию музыкально-эстетической культуры учителей начальных классов // Целостный процесс эстетического развития личности: Тезисы Всесоюз. науч. конф. - М.: АПН СССР. - 1989. - С. 70-72.

33. Глузман А.В. Интеграционные процессы в подготовке учителей начальных классов // Средняя общеобразовательная школа: пересмотр позиций: Материалы Всесоюзной науч.-практ. конф. - Л.: Изд-во ЛГУ. - 1990. - Т. III. - С. 14-17.

34. Глузман А.В. Активизация мыслительной деятельности учащегося в процессе освоения теоретического материала // Искусство, наука, техника: пути сопряжения: Материалы IV Всесоюз. науч.-практ. семинара. - Уфа: Изд-во Уфимск. гос. ин-та искусств. - 1990. - С. 216-217.

35. Глузман А.В. Интеграционные процессы в профессионально-педагогической подготовке студентов университета: Тезисы регион. теорет. конф. молодых ученых: - Майкоп. - 1990. - С. 268-270.

36. Глузман А.В., Рюмшин Г.М. Основные модели инновационных технологий обучения // Педагогические технологии активного обучения и воспитания: Материалы Всесоюз. конф. - Уфа, Изд-во Башкир. гос. ун-та. - 1991. - С. 7-9.

37. Глузман А.В., Грива О.А. Эстетическое развитие личности и педология: Материалы науч.-практ. семинара / Под ред. Арязмовой Г.В., Рыловой Л.Б. - М.: АПН СССР. - 1991. - С. 144-147.

38. Глузман А.В., Левченко Т.Ю., Рюмшин Г.М. Моделирование системы инновационных технологий обучения студентов университета // Профессионализм педагога: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. - Ижевск: Изд-во Удмурт. гос. ун-та. - 1992. - Ч. II. - С. 160-162.

39. Глузман О.В. Моделивання системи технологій навчання у сучасному вузі // Педагогічна технологія у сучасному вузі: Матеріали Міжнарод. конф. - Луцьк: Вежа. - 1995. - С. 52-53.

40. Глузман О.В. Системний аналіз поняття "технологія навчання у вузі" // Педагогічна технологія у сучасному вузі: Матеріали Міжнарод. конф. - Луцьк: Вежа. - 1995. - С. 9-10.

41. Глузман О.В. Університетська педагогічна освіта в Україні: історія, сучасний стан, перспективи розвитку // Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку: Матеріали Міжнарод. конф. - К. - 1996. - Ч. II. - С. 51-53.

42. Глузман А.В. Тенденции развития системы учебных заведений нового типа в Украине // Образовательно-культурная среда в учебных заведениях нового типа: содержание и технологии: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. - Минск - 1997. - С. 58-62.

43. Глузман А.В., Грива О.А. Роль языка общения учителя и учащихся в формировании личности гимназиста (на материалах дореволюционной гимназии) // Язык. Общение. Бизнес: Материалы VII междунар. науч.-практ. семинара. - М. - 1996. - С. 34-38.

44. Сидякин В.Г., Глузман А.В. Педагогическое образование в университетах Украины // Университетское педагогическое образование: опыт, проблемы и перспективы развития: Материалы Всеукраинск. науч.-практ. конф. - Симферополь. - 1996. - С. 3-5.

45. Глузман О.В. Перспективи розвитку системи університетської педагогічної освіти в Україні // Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми: Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. - Чернівці. - 1996. - Кн. 2. - С. 66-69.

Глузман О.В. Тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - професійна педагогіка. - Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ, 1997.

Дисертація містить дослідження методологічних, історико-педагогічних і методичних аспектів університетської педагогічної освіти. Здійснено аналіз системи підготовки педагогічних кадрів у класичних університетах України. Розглянуто основні положення реформ університетської освіти в зарубіжних країнах (США, Англії, Франції, Німеччини, Японії, Ізраїлі). Розкрито сутність основних тенденцій педагогічної освіти в класичних університетах України, проведено їх експертну оцінку. Виявлені тенденції розвитку вітчизняної і зарубіжної університетської освіти лягли в основу цілісної концепції професійно-педагогічної підготовки студентів університетів, яка реалізована в дослідно-експериментальній роботі.

Ключові слова: класичний університет, університетська педагогічна освіта, системний підхід, концепція, тенденції розвитку, експертна оцінка.

Глузман А.В. Тенденции развития университетского педагогического образования в Украине. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 - профессиональная педагогика. - Институт педагогики и психологии профессионального образования Академии педагогических наук Украины, Киев, 1997.

Диссертация содержит исследование методологических, историко-педагогических и методических аспектов университетского педагогического образования. Проведен анализ системы подготовки педагогических кадров в классических университетах Украины. Рассмотрены основные положения реформ университетского образования в зарубежных странах (США, Англия, Франция, Германия, Япония, Израиль). Раскрыта сущность основных тенденций педагогического образования в классических университетах Украины, проведена их экспертная оценка. Выявленные тенденции развития отечественного и зарубежного университетского образования легли в основу целостной концепции профессионально-педагогической подготовки студентов университета, которая реализована в опытно-экспериментальной работе.

Ключевые слова: классический университет, университетское педагогическое образование, системный подход, концепция, тенденции развития, экспертная оценка.

Glusman A. V. The Tendencies of the Development of the University Pedagogical Education in Ukraine. - Manuscript.

The dissertation on the competition of the scientific degree of Doctor of Pedagogical Science on the speciality 13.00.04 - professional pedagogics. - The Institute for Pedagogics and Psychology of Vocational Training at Academy of Pedagogic Sciences of Ukraine. Kyev, 1997.

The dissertation contains the research of methodological, historical, pedagogical and methodical aspects of the university pedagogical education. The analysis of the stages of development of the system of training of pedagogical specialists in the classical Universities of Ukraine. The main regulations of the reform of university pedagogical education in the developed countries (USA, England, France, GFR, Japan, Israel) are examined. The discovered regularities of development of native and foreign university education made the basis of integral conception of professional-pedagogical training of students of university. The main ways of development of pedagogical education in classical universities of Ukraine are established and their expert evaluation is held.

Key words: classic university, university pedagogical education, system approach, conception, tendency of development, expert evaluation.

Підписано до друку 17.09.97. Об'єм 1,7. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Тир. 100 прим. Зам. 250. Безкоштовно.
Редакційно-видавничий відділ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Київ, Широгова, 9.

433925

AB 38.486

AB 38.486